
En artikel från Årsbladet på nätet /2010:1

Folkelig Kultur – något mer än bara nykter

Av Jan Wennergren

Den 28 januari 1933 skriver ordensstudieledaren i NTO, Justus Elgeskog, i *Templar-Kuriren* om föreningsprogrammet 1. Där lämnar han också förslag till ett program, som behandlar *folkelig kultur*. När man läser förslaget inser man att det tidigare i TK argumenterats för, att både ordenstidningen och Orden själv borde byta namn till *Folkelig Kultur*. Elgeskog ger sin syn på detta genom de anvisningar han ger för detta föreningsprogram:

- A) Uttrycket ”folkelig kultur” verkar vid första påseende kanske en smula högtidligt och lärt. Dock mest skenbart. För att rätt förstå det böra vi göra klart för oss, vad som menas med ordet *kultur* och ordet *folkelig*.
- B) Kultur är allt det vi människor eftersträva av *verkligt värde*, materiellt och andligt. Icke minst är det ekonomiskt oberoende, social frihet, fysisk och andlig hälsa samt personlig bildning.
- C) Det har funnits kulturer (och finnes fortfarande i större eller mindre utsträckning), som uppburits av en rikemanskast eller en överklass. En sund och livsduglig kultur måste uppbäras av folket och vara *hela folkets egendom*; den skall vara folkelig.
- D) Vi ha inom vår Orden under de gångna åren i allt mera stegradt tempo arbetat på utbredandet och tillägnandet av en sådan folkelig kultur: genom själva nykterhetskravet, genom vårt studie- och bildningsarbete, genom arbetet för fysisk fostran, teater, konst, sång, musik. Namnet folkelig kultur är därför redan nu en fullt korrekt benämning på våra strävanden.
- E) En annan sak är emellertid om en sådan benämning skulle kunna anses som praktisk och lämplig på vår tidning och vår Orden. Saken bör emellertid bli föremål för noggrant övervägande. En namnförändring skulle utan tvivel ställa än större krav på vår Orden och dess arbete. Kunna vi motsvara ett sådant krav?

Vi skall först konstatera att Elgeskog använder sig av ett relativt snävt kulturbegrepp under B) genom att begränsa kultursträvandena till sådant av *verkligt värde*. Detta skulle väl en nutida etnolog förmodligen inte godta. Men hans uppfattning är ändå intressant, eftersom det säger en del om hans ambitioner med arbetet inom NTO. Kanske ligger här också grunden till den höga uppskattning av kvalitativa kulturyttringar, som en del kallar ”kultursnobbism” och andra kallar bildningssträvanden. Emellertid hade en sådan process startats tidigt i både NGTO (där Elgeskog var ordensstudieledare) och TO. NTO:s sammanfattning av sina mål: *Nykterhet Fred Folkuppfostran* var ett arv från föregångarna.

Elgeskogs plädering mot rikemanskasten och överklassen och för en bred folklighet stämmer väl överens med hans vänsterliberalism, som kanske inte var formad av det

---

aktuella politiska läget, utan mera av umgänget med och beundran av Viktor Rydberg och Geijer. Men det är ämnet för en annan uppsats. Folkligheten skulle kunna översättas med ”demokrati”, men framför allt med ”personligt ansvar”. Den människa som är beredd och skickad att ta ansvar för det stora, måste också ges möjligheter till det, både i form av inflytande och ökade kunskaper (”personlighetsutveckling”).

Innan Elgeskog gick in i den avgörande fasen i kampen för ett nytt förbund, en ny Orden, hade detta förberetts av en kampanj i NTO som kallades *Personliga insatsens uppååd*. Denna kampanj startades på hösten 1932 och fortsatte under 1933.

Den personliga insatsen

Justus Elgeskog är samtida med Oscar Olsson och Lewi Pethrus. Detta behöver inte betyda så mycket. Kopplingen till Olsson är mer uppenbar än till Pethrus. Det förefaller inte ens som om Elgeskog nånsin mötte Pethrus. Han var i varje fall ganska långt ifrån Pethrus kristendomstyp. Men det finns ett annat samband dem emellan, som kan beskrivas i orden ”kallelse” och ”väckelse”. Det kanske var tidsandan, som skapade detta, och ju mer man tränger in i Elgeskogs begreppsvärld, desto tydligare blir hans kallelsemedvetande och hans energiska (för att inte säga febrila) lust att väcka människor, särskilt NTO:s medlemmar. Pethrus och Elgeskog plöjde i likartade jordar, även om de inte ens gränsade till varandra, och de använde likartade redskap. Vilka dessa redskap var, skall jag inte här gå in på, eftersom det fordrar en annan – och längre utläggning. Men det kan vara värt att hålla i minnet, när man läser denna redogörelse, att de nog skulle ha upptäckt starka beröringspunkter om de båda herrarna hade träffats och kunnat se på varandra ifrån neutrala utsiktspunkter.

Olsson däremot var ju mer eller mindre kollega till Elgeskog och de kunde ibland gnabbas (åtminstone Elgeskog) om vem som egentligen var studiecirkelns fader. Det är egentligen ointressant vem som var först. Förmodligen var ingen av dem det. Men båda två skulle komma att betyda mycket för utvecklingen av den moderna folkbildningen. På en punkt tror jag dock att Elgeskog var unik, och det var hans medvetna arbete för att sammanfoga folkrörelse och folkbildning till ett oupplösligt helt. Detta är Elgeskogs originella bidrag till folkrörelse/folkbildning. Genom att beskriva ett konkret exempel i NTO:s historia, skall jag försöka belysa Elgeskogs syn på detta samband mellan den folkliga bildningen och kulturen och en folkrörelses strävan efter en samhällsförbättring.

Oscar Olssons gärning är väldokumenterad, Elgeskogs däremot är i det närmaste osynliggjord. Arbetet med att lyfta fram den är stort, för att inte säga alltför stort. Detta är ett försök att presentera en aspekt av Elgeskogs arbete, men mycket återstår. Men valet av just denna aspekt är självklart i det större arbete, vari denna uppsats ingår, ett arbete som fokuserar på Oscar Olssons verksamhet. För här skiljer sig Elgeskog från Olsson och röjer sin något annorlunda syn på vad folklig bildning och kultur kan – och bör användas till. Förvisso poängteras den individuella utvecklingen, som ett instrument för samhällets utveckling, men Elgeskog uttrycker detta klarare och vill dessutom skapa hanterbara och funktionella instrument för denna samhällsförbättring.

Uppsatsen kommer inte att skildra Elgeskogs ”startsträcka” från folkskoleseminariet i Växjö, via akademiska studier i Uppsala, till lärartjänst på Wendelsberg, vidareflykt som rektor för Karlskoga folkhögskola och tillbaka som rektor på Wendelsberg. Under stor del av denna tid var han dessutom ordensstudieledare för NGTO och sedan NTO 4. Vi hamnar istället i ett av Elgeskogs stora livsprojekt: effektiviseringen av NTO:s arbete. Detta dök upp på ytan 1932 och blev föremål för behandling vid Nationaltempelmötet 1933 på Wendelsberg, där det späddes ut ganska kraftigt – dock icke till oigenkännlighet! Det är om detta projekt det handlar om här.

Den personliga insatsens uppbåd

Under 1932 hade NTO:s ordensråd initierat och genomfört en rikskampanj, som man kallat ”Uppbådet” (egentligen ”den personliga insatsens uppbåd”). Som alltid när det gäller kampanjer i folkrörelser (särskilt nykterhetsrörelsen), så gällde frågan att skaffa fler medlemmar. Rörelsens styrka och anseende hänger ju starkt samman med medlemsantalet. Men uppbådet hade en annan ton, än vad som varit vanligt. Kampanjen utgick nämligen ifrån det personliga ansvaret. Och detta ansvar var inte det pliktskyldiga ansvaret, något som man skulle göra för att ordensrådet eller själva kollektivet efterfrågade det. Nej, det var ett ansvar som kom inifrån, från dig själv. Du skulle helt på egen hand inse att du bar på ett ansvar och därefter handla i enlighet med detta. För att uppnå detta behövdes det pedagogiska hjälpmedel, och det var dem som Elgeskog och det s.k. uppbådsrådet skulle bestå med.

Uppbådet blev framgångsrikt, medlemsantalet ökade på ganska kort tid. När Elgeskog i en ledarartikel i Templar-Kuriren den 18 februari 1933 sammanfattade höstens uppbådsaktiviteter, kunde han konstatera en riklig medlemstillströmning. Men han kunde också se andra vinster: ... det förefaller ”som om den personliga insatsens uppbåd även på ett annat och djupare sätt gripit in i vår Ordens liv.” Han fortsatte:

Då uttrycket ”*personlig insats*” i samband med höstkvartalet först nämndes ute i bygderna, tyckte nog många, att det var ett tämligen dunkelt tal. Det lät en smula abstrakt och filosofiskt. Det saknades nog icke munväder, som uttryckte direkt förakt. En och annan glosa har kommit fram. Men vårt folk är ett tänkande folk. Man grubblade på uttrycket och så småningom upptäckte man att det verkligen låg något bakom orden. Ja, där låg något mera än något. Där låg mycket. Kanske rentav hela hemligheten i all mänsklig strävan och därmed också hemligheten och nyckelordet till vår egen gärning.

Själva drivkraften för all gemensam strävan i samhället är vars och ens personliga insats. Det går inte att flyta med, eftersom det utan den personliga insatsen inte finns någon flod att flyta i! ”Den nya inställningen måste bli den, att vi genom personlig insats överallt gör folket, massan, kollektivet till levande makter, vilka under sådana förhållanden intet kan motstå.”

Instrumenten som Elgeskog försåg medlemmarna med var programförslag för lokalföreningarnas arbete. Detta var något radikalt nytt. Visserligen hade man

tidigare haft programinslag under mötena med sång, deklamation, föredrag och liknande. Men Elgeskog gjorde upp en hel mötesordning med inledande sånger, texter att deklamera, sketcher att framföra, samtalsfrågor och synopsis till kortare föredrag. Det var genomkomponerade förslag, där inte ens förslag till slutsång saknades. Dessa mötesprogram hade olika temata, men där alla på något sätt anknöt till den personliga insatsen. De var ordningar för väckelsemöten – utan att ens vara i närheten till någon extatisk utlevelse. Det var förnuftet som skulle väckas i första hand, men där det s.k. stämningläget måste styras och balanseras. Hjärta och hjärna skulle samverka för det inre livets förändring. Det var fråga om varje enskild medlems förändring:

Det inre arbetet är allt det, som har att göra med våra idéer och med oss själva. Kanske mest det sista. Idéerna finns nog kvar. Om de skall bli något mera än idéer, om de ska bli till omgestaltande handling och gärning, det beror helt och hållet på de människor som står bakom idéerna. Det inre arbetet bör framför allt gå ut på att skapa starka, målmedvetna och verksamma människor, människor med personlig insats.

Uppbådet hade förvisso till syfte att öka medlemsantalet, men kampanjen var utformad på ett sätt som skulle göra avtryck på ”det inre livet” hos var och en. Jag skulle vilja påstå, att detta var en helt unik ambition för en profan folkrörelse som nykterhetsrörelsen. Men kanske var den helt följdriktig, åtminstone för Elgeskog? Han konstaterar i en ledare i Templarkuriren den 17 juni, en knapp månad innan Nationaltempelmötet på Wendelsberg, att de nykterhetspolitiska strategierna nu visat sig inte vara verksamma (förbudstanken var borta, lagstiftningsvägen var knappt farbar och den direkta nykterhetspropagandan gav magert resultat).

Nej, vi har allt mer nödgats vända vår uppmärksamhet åt ett annat håll. Det gäller att utforma ett alltmer intensifierat och effektiviserat föreningsliv. Icke för föreningslivets egen skull, utan i syfte att därigenom på ett helt annat sätt än hittills få tag i människorna.

Elgeskog har en ambition (eller vision) att nykterhetsrörelsen – NTO – skulle bryta ny verksamhetsmark på det kulturella och gymniska området. ”Man vill erövra hela det folkliga kulturlivet för att om möjligt ge det en högre resning och en starkare personlig intensitet. Nykterhetsrörelsen håller på att bli en kultur- och bildningsinstitution av betydande mått. Lyckas det, så vinner nykterhetsrörelsen sitt mål på ett helt annat och ett långt förnämare sätt, än vad man ursprungligen tänkt sig.”¹⁰

Elgeskog beskriver sedan detta omdaningsprograms innersta mening i följande ord, som måste citeras i sin helhet:

Om nykterhetsrörelsen i sin verksamhet liksom söker omsluta kulturlivet, söker densamtidigt bland sina bekännare och anhängare om möjligt skapa en ny människotyp. Det har stundom hånfullt sagts, att nykterheten för många blivit en livsåskådning. Det har tidigare varit bara en halv sanning. Det är icke utan, att det hånnet nu börjar bli en hel sanning, fast på ett ärofyllt sätt. Förr nöjde man sig med att en medlem i en nykterhetsförening avhöll sig från berusande drycker. Vi håller naturligtvis fast vid detta självklara krav. Men vi nöjer oss icke med det. Vi kräver

---

mer och mer, och med var dag allt bestämdare, att den ungdom, som samlas inom nykterhetsrörelsen, skall vara en ungdom av högre klass. Den skall vara vaken och kunskapsrik. Den skall ha ett öppet sinne för naturens och konstens rikedomar. Den skall kroppsligen vara stark och väldisciplinerad. Den skall ha den ädla harmoni, som uppstår hos människor, som uppnått samklang mellan själens och kroppens hälsa.

Ibland får man en känsla av att Elgeskog fångats av en retorik, som odlades med framgång i vårt södra grannland och där talet om *der Übermensch* hade en obehaglig klang. Men man får impregnera sig med kunskapen att Elgeskog var så långt borta man kan komma från den sortens ideologi.

Effektivisering och breddning

Elgeskog var starkt fångad av tankarna bakom funktionalismen. Han använde ofta ord som ”rationell” och ”effektiv”. Även om han var mycket gripen av de stora konsterna, främst teatern, och var en vän av det starkt känslomättade och provokativa föredraget, så ägnade han förnuftet sin hyllning. Både när det gällde organisations- och arbetsformerna, den personliga livsföringen, inredning och arkitektur var Elgeskog funktionalist, även när det gällde estetiken. Han menade t.ex. att det vackra var funktionellt just bara för att det var vackert.

Vid NTO:s riksmöte 1933 på Wendelsberg skulle det som förberetts under flera år äntligen förverkligas. Elgeskog befann sig på upploppet och han hade fått med sig nästa hela ordensrådet i ett magnifikt förslag till nyorientering av NTO:s arbete, där ett nytt arbets sätt, en ny tidning och en förnyad och breddad nykterhetsorganisation skulle sjösättas:

Förbundet Folklig Kultur.

Upplägget från ordensrådets sida var inte helt idealiskt. Det fanns några tunga reservanter till majoritetsförslaget, däribland Carl Ekman och Carl Johansson, varför frågan kanske upplevdes som död innan den ens hunnit diskuteras. Men det råder ingen tvekan om att en nyorientering ändå kom till stånd, mycket tack vare den kraftiga dominans av unga medlemmar, som NTO under denna period skaffade sig.

Nyorienteringsarbetet hade emellertid påbörjats redan av de två organisationer som tillsammans bildade NTO 1922. Templarorden hade vid sitt Nationaltempelmöte 1918 i Sala behandlat ett s.k. programutvidgningsförslag och som resulterade i den programsammanfattning, som NTO senare skulle komma att övertaga: Nykterhet, Fred och Folkuppfostran. Det ursprungliga förslaget, som kom från OSL Ernst Berg löd emellertid: Nykterhet, Världsfred, Demokrati, och kan väl sägas vara mer politiskt profilerat än det som senare antogs. Dock fanns det reservanter, även om det nya programmet antogs med stor majoritet. Carl Ekman tillhörde även här reservanternas skara.

Inom NGTO hade det också börjat blåsa nya vindar, även om man av tradition hade en synnerligen försiktig hållning till förändringar. Avgörande för nyorienteringen i NGTO var beslutet att starta folkhögskola 1908.

Vad låg bakom?

Efter förlusten i förbudsomröstningen 1922 blev frågan om ett nytt program för nykterhetsrörelsen akut. Vad skulle man inrikta sina krafter på? Hur såg dagordningen ut? Vilken väg skulle nykterhetspolitiken ta – om det nu överhuvudtaget skulle lanseras några nya nykterhetspolitiska frågor? Räckte det inte med det personliga, absolutistiska ställningstagandet? Frågan diskuterades inom hela nykterhetsrörelsen, även inom Godtemplarorden. I en artikel i årets sista nummer av Reformatorn 1928 skriver Jalmar Furuskog en artikel med rubriken ”Nyorientering”. Denna ledarartikel föranleder J.E. att i Templar- Kurirens ledare den 12 jan. 1929 skriva om ”Nyorienteringsdrömmar”.

Det saknas inom nykterhetsrörelsen f.n. icke självvranssakan. Man är långt ifrån nöjd med läget och kursen. Det kräves nyorientering. Men hur, och i vilken riktning? Det är framför allt inom Goodtemplarorden det jäser. Kanske är det därför, att denna organisation med större hängivenhet än de andra hängt fast vid traditioner och former. Den är till hela sin läggning konservativ. Detta har skapat betydande inre meningsmotsättningar. Ungdomsförbundet har opponerat, stundom rätt fränt; och i höstas hotade ett formligt uppror nere i Småland. Ledningen reste dit och talade, som en gång Gustaf Vasa till bönderna, och allt blev lugnt. Man enades om att kritiken var obefogad och att allt var som det skulle. Ledningen hade inget försummat. Den gamla apparaten fungerade oklanderligt, ungefär så som den alltid fungerat. Och då så!

Elgeskog går, efter denna raljerande inledning, över till att redogöra för Furuskogs tankar om nyorientering. Furuskog menar att huvudfelet med nykterhetsrörelsen är, att den har blivit alltför mycket politiskt inriktad. Och Elgeskog citerar Furuskog, som påstår följande: ”Den har räknat röstsedlar och valmän, den har förrättat sin altartjänst vid valurnan och sett idéernas brottning i folkomröstningens förenklade schema.” Furuskog menar vidare att framgången för nykterhetsrörelsen ligger i ”att vi målmedvetet flytta tyngdpunkten för vår verksamhet från politiken till den personliga kulturen, från lagstiftning om restriktioner och förbud till den frivilligt valda helnykterheten”.

För Elgeskog är detta ingen nyorientering. Denna kulturtanke har ju predikats i över 20 år genom studiecirklar, bibliotek, tidskrifter, folkhögskola m.m. Hos Furuskog ser emellertid Elgeskog en uppmaning till nykterhetsrörelsen att helt avsluta alla nykterhetspolitiska strävanden.

Ja, nu skall nykterhetsfolket upphöra med sin altartjänst vid valurnorna för att uteslutande ägna sig åt sin själs skötsel. Det nykterhetspolitiska grovgörat skall helt och hållet överlåtas åt de andra, motståndarna. Nykterhetsfolket skall nöja sig med att se på, möjligen sjunga framstegssånger och vifta med kulturpalmer! På så sätt skall – förbudet komma! Detta är onekligen nyorientering.

Elgeskog spar inte på krutet! Sedan ger han ett citat från Furuskogs ledare, och kallar det för nykterhetsrörelsens nyorienterade kulturprogram, enbart för att belysa tomheten i det samma. Man kan mycket väl förstå Elgeskogs upprördhet, då Furuskog torgför rena plattityder. I sin hyllning till framstegstron och människans allmänna förändringsbenägenhet glömmer Furuskog helt av varför framstegen kommer och genom

vilka. ”Detta kulturideal ställer människan inför en värld som kan förändras, som blott väntar på människans ingripande för att omgestaltas nästan hur som helst. Detta ideal gör världsomdaningen till människans högsta och nödvändigaste uppgift”. Det är mycket underligt att Furuskog kunde hemfalla till denna tankeoreda, där frånvaron av en ideologi, en vägvisare för omdaningen är så uppenbar.

Elgeskog siktar emellertid mer in sig på att nykterhetsfolket, enligt Furuskog, skall lämna ifrån sig det praktiska och politiska initiativet och han anser att programmet lider

av en underlig inkonsekvens. Författaren talar om tron på ’den mänskliga viljans förmåga att omdana världen’ och om ’människan som gör sig själv så effektiv som möjligt’. Men vad skall allt detta tjäna till, om man icke är villig att använda resurserna. Och å andra sidan: varför skall man ge upp sin mänskliga effektivitet och sin världsomdanande vilja, just då man ställes inför lösningen av alkoholproblemet? Varför ska nykterhetsfolket avvärpa just på den punkt, där det sedan gammalt känt som en plikt att strida?

Man kan förstå författarens personlig utgångsställning. Han har själv som partiman blivit desillusionerad. Det parti, som han personligen tillhör, har i nykterhetsfrågan grymt svikit hans förväntningar. Det är utan tvivel därför, som han vill rädda nykterhetsrörelsen undan all politisk ävlan. Han har rätt, då det gäller det partipolitiska kabblet. Med detta har nykterhetsrörelsen intet att skaffa. Men att helt frisäga sig från rätten och plikten att påverka den nykterhetspolitiska utveckling här i landet, skulle för nykterhetsrörelsen vara detsamma som att stympa sig själv. En nyorientering i denna riktning är ingen orientering alls. Det är själuppgivelse.

Det får här icke gälla ett ”antingen - eller” utan ett ”både - ock”. Både kulturell fördjupning och ökad praktisk aktivitet. Både det inre livets förädling och det sociala livets omgestaltning. Ett kulturprogram, som bortser från endera av dessa aspekter, är icke något kulturprogram alls.

För Justus Elgeskog är det uppenbart att ett praktiskt samhällsarbete går hand i hand med det personliga bildningsarbetet och att det är nykterhetssällskapens uppgift att stödja båda.

I mars 1929 skriver Elgeskog i TK en ledarartikel, där han försöker positionsbestämma utgångspunkten för nyorienteringsarbetet. Han påbörjar därmed en serie om sex artiklar, där den sista införes den 20 april 1929. Inledningsvis konstaterar han följande:

Man torde vara tämligen ense om behovet av nyorientering. Däremot står man tvekande inför den nya kursen. Många recept ha utskrivits. Ena dagen har det sagts, att nykterhetsrörelsens bör befria sig från allt vad politik heter; den andra har man anmodat den att orientera sig i riktning mot arbetarrörelsen. Det har förekommit djupsinniga reflektioner om den personliga absolutismen som något slags självändamål, om nykterhetsrörelsen som en företrädesvis kulturell tidsfaktor och mycket, mycket annat. / ... / Nykterhetsrörelsen står vid ett viktigt vägskepp. Den måste till varje pris finna sin väg.

Elgeskog betraktar problemet som tredelat: ”Det gäller att vinna principiell klarhet; det gäller att övervinna splittringen; det gäller att spränga isoleringen” . Till frågan om den principiella klarheten lämnar han några synpunkter, som jag menar är av stor betydelse för vår förståelse av den vilshenhet som drabbade nykterhetsrörelsen efter förlusten av förbudsomröstningen. Han menar att frågan om den personliga absolutismen hänger samman med den samhälleliga absolutismen och när denna nu har måst överges, reser sig frågan hur den enskilde absolutisten skall hantera det samhälleliga arbetet för att nå målet: rusdryckernas avskaffande. När förbudsomröstningsslaget var förlorat, var nykterhetsrörelsen tvingad till en ny strategi för samhällsarbetet: restriktionssystemet. Detta system bygger på moderatismen, man var tvungen att acceptera att människor drack. ”En nykterhetsman som bisittare i en nykterhetsnämnd eller i en spritbolagsstyrelse är därför en skriande inkonsekvens. För en absolutist måste varje kvantum sprit - även det minsta - vara för stort.”

Vad Elgeskog i denna första artikel i nyorienteringsfrågan säger om nykterhetsrörelsens splittring är intressant. Jag kan inte underlåta att citera denna tankegång i sin helhet:

Det har sagts, att svensk nykterhetsrörelse är ett vackert exempel på svensk organisationsförmåga. Kanske. Men ännu sannare är att svensk nykterhetsrörelse framstår som ett varnande och ödesdigert exempel på svensk oenighet och oförmåga att hålla samman. Svensk nykterhetsrörelse är som helhet betraktad en sannskyldig sillsallad. Den är uppdelad i inte mindre 12 riksorganisationer. Av dessa äro visserligen en del fackligt avgränsade. Men åtminstone de fyra största sällskapen, som äro av mera allmänlig natur, skulle naturligtvis mycket väl kunna rymmas i samma organisatoriska rum. Härtill kommer, att vart och ett av dessa sällskap laborerar med egen verksamhet bland barnen, egen studieverksamhet, egen ungdomsrörelse o.s.v. De olika sällskapens ombudsmän och föreläsare korsa ideligen varandras väg. Det är ett meningslöst ödslande med pengar, tid och kraft. Många små, fula, otidsenliga samlingslokaler; många små, illa skötta bibliotek; många små, inbördes konkurrerande ungdomsföreningar! Ingeting samlat, effektivt. Och dock kunde det se ut på ett helt annat sätt, om man övervunne den olycksaliga splittringen. En nykterhetsrörelsens nyorientering måste till varje pris komma tillrätta med detta vitala problem.

Med detta sammanhänger ett annat: isoleringen. Svensk nykterhetsrörelse ignoreras, som om den icke finnes till. Den är på ett underligt sätt isolerad.. Den är kringbyggd med kinesiska murar. Dess pressorgan läsas bara av dess egna. Den saknar möjlighet att komma utanför sig själv. Och den gör ingenting för att komma ur isoleringen. Den är så upptagen med sina inre angelägenheter, att den inte har mycken tid över för den värld, som dock skulle vara dess fält.

Problemet är alltså minst trefaldigt. Det gäller att vinna principiell klarhet; det gäller att övervinna splittringen; det gäller att spränga isoleringen.

Till den principiella klarheten återkommer Elgeskog i påföljande nummer och här ger han sig in på minerad mark. Han hävdar t.ex. en åsikt som kommer att kalla de de gamla förbudsromantikerna till strid.

Hur skulle det vara, om den svenska nykterhetsrörelsen för tillfället lade undan sina förbudsdrömmar och med hela sin samlade styrka toge hand om vår nykterhetslagstiftning och dess tillämpning? Det skulle icke blott vara tillåtet för nykterhetsvänner att sitta i nykterhetsnämnder och i systembolag. Det skulle vara en plikt. Målet skulle vara att på alla punkter vinna majoritet, ta ledningen, bestämma kursen. Icke vänta och förekommas utan angripa och förekomma.

Tanken torde då ha varit lika kontroversiell, som dagens diskussion om liberaliseringen av narkotikalagstiftningen. Det är bättre, menar ju många debattörer, att t.ex. hasch når konsumenten under kontrollerade former, än att det förekommer på en helt illegal marknad. Det är förvisso svårt att jämföra dagens diskussioner med gårdagens, ens i liknande frågor, men sneglar man något på dagens narkotikadiskussion, kan man kanske förstå David Östlunds brösttoner i det kommande numret. Östlund tar här upp Elgeskogs plädering för att nykterhetsfolket skulle ställa sig i restriktionslagstiftningens tjänst och därmed ge upp tanken på åtminstone den samhällseliga absolutismen. Östlund är såpass upprörd att han inte ryggar för starka ord och kraftfulla censuråtgärder. Han tycker inte att TK i en ledarartikel (som han definierar som ordens uttalade åsikter) skall uttala en mening, som inte omfattas av det stora flertalet inom rörelsen. Tyvärr diskuterar inte Östlund sakfrågan, utan mer rätten för Elgeskog att i TK uttala sin mening. Detta är ett mönster, som senare motståndare till "nyorienteringen" skall följa. Man skriker på censur i stället för att bemöta sakargumenten.

På ledareplats i en nykterhetstidning får endast det sägas, som orden eller nykterhetssällskapet står för! Häst borde det även vara så att "ledaren" talade på vägnar av det samlade nykterhetsfolket i landet.

Är inte detta krav så självfallet, så sunt och för vår sak absolut gagneligt, att man kan vänta av de olika nykterhetssällskapens styrelser, att de strax sörja för dess förverkligande?

Förslaget till riksmötet 1933

Majoriteten i ordensrådet gick på utredningskommitténs förslag. ¹² I TK presenterades förslaget den 11 mars 1933 och då redovisades också reservanternas förslag och invändningar. ¹³ Både förslag och reservation är stora textmassor och jag skall försöka sammanfatta utan alltför ingående citat.

Man har motiverat förslaget synnerligen noggrant, där man framför allt menar att ordensväsendet har spelat ut sin roll, i alla fall för NTO. Lokalföreningarna undviker oftast ritualerna och har mer eller mindre på eget bevåg avskaffat dessa. Man bör komma ihåg att NTO sammanslagits av två organisationer och i den processen sker en stor omprövning av både arbetsformer och kultur.

Kommittén bestod av ordenschefen Fredriksson, vice ordenschefen Sehlin, förre ordenschefen Ekman, ordensstudieledaren Elgeskog, ordensrådgivaren Johannes. Sekreterare var redaktör Lindholm.

Reservanter var Ekman, ordensskattmästaren Johansson och ordensungdomsledaren Fernkvist

Den stora organisatoriska förändringen var att man föreslog att arbetet skulle delas in i sektioner, som skulle verka vid sidan av lokalföreningen, men ändå vara en del av den. Sektionerna skulle baseras på verksamhetens art (sociala sektioner, fredssektioner, bildningssektioner, scout, barntempel, fysisk fostran, teater, sång, musik m.m.) På de mindre orterna skulle en lokalförening finnas, men flera sektioner. På de större orterna kunde lokalföreningarna vara flera.

Distriktsorganisationen skulle framför allt stödja nykterhetsarbetet på orter där det var obefintligt genom pionjärverksamhet. Precis som på övriga nivåer bortfaller det rituella.

Riksorganisationens högsta beslutande organ är riksmötet. Inget särskilt med det. För att se den ideologiska förändringen måste man läsa förslaget till nya grundsatser och till medlemsförbindelsen.

GRUNDSATSER

Med utgångspunkt från en *rationell livsföring*, vari ingår *avhållsamhet från alkoholhaltiga drycker*, måttfullt och målmedvetet driven *fysisk fostran* samt ett intensivt *bildningsarbete* (där hänsyn tages till såväl vetenskapliga som etiska och konstnärliga livsvärden söker Nationaltemplarorden genom en omfattande *upplysningsverksamhet*, vari ingår egen folkhögskola, samt ett flertal publikationer av olika karaktär, dels göra denna form för livsföring till ett allmänt omfattat ideal, dels ock i övrigt så påverka den samhälleliga och kulturella utvecklingen, att förutsättningar skapas för en alltmera personligt fördjupad och lyckobringande *folklig kultur*. Då en sådan icke är tänkbar under nu rådande ekonomiska och sociala nöd med därtill hörande misstro ocj krigstillstånd mellan individer, grupper och nationer, vill Orden därjämte energiskt arbeta för *ekonomisk och social rättvisa* samt för varje åtgärd, som på ett effektivt och varaktigt sätt kan betrygga *fred mellan folken*.

Förbundets program kan kort sammanfattas i orden: NYKTERHET, FRED, FOLKUPPFOSTRAN.

Detta är, skulle jag vilja påstå, ett program för en profan väckelserörelse, som önskar omfatta *hela människan* och genom sina väckta medlemmar kan åstadkomma en genomgripande samhällsförändring, inte bara på alkoholens område. Detta blir än tydligare i medlemsförbindelsen.

MEDLEMSFÖRBINDELSE

Undertecknad, som anmäler sin önskan att bli medlem av N.T.O., Förbund för Folklig Kultur, får härmed högtidligen och på heder och samvete förklara, att jag under den tid jag är medlem av Orden förbinder mig

att fullständigt avstå från varje bruk av alkoholhaltiga drycker, innehållande mera alkohol än 2 1/4 volymprocent, samt att efter bästa förstånd såväl i mitt privata umgängesliv som i min kommunala och politiska verksamhet motarbeta såväl deras bruk som därmed sammanhörande affärsintressen, seder och förhållanden;

att i min dagliga livsföring även i övrigt iakttaga sådan enkelhet och moderation samt inarbeta sådana tänkesätt och vanor, som stå i samband med vad man av en målmedveten nutidsmänniska kan fordra av personlig hygien och kroppskultur;

att efter bästa förstånd motarbeta sådana uppfattningar och åtgärder, som utgöra hinder för skapande av mellanfolklig rättsordning och internationell avrustning;

att efter bästta förmåga för egen del sträva efter andlig fördjupning, kunskaper och bildning samt medverka till att det bildnings- och kulturarbete som Orden bedriver, blir så gediget och allmänt omfattat som möjligt;

att även i övrigt befrämja Ordens idéer och intressen, ställa mig dess stadganden till efterrättelse samt därunder städse besinna, att mitt medlemskap ålägger mig en direkt, personlig insats med däremot svarande uppoffringar;

att i mitt arbete för Orden och i mitt umgänge med ordenskamrater iakttaga ett sådant uppförande, att samarbetet må bli så kamratligt, angenämt och personligt utvecklande som möjligt;

att, därest jag icke längre kan eller vill fullgöra ovan angivna medlemsförbindelse, därom ofördröjligen underrätta föreningens ledning.

När det gäller namnfrågan så ville inte ordensrådet gå fram med det mest radikala förslaget nämligen *Förbundet Folklig Kultur*. Kompromissen, som anger organisationens historiska förankring, blev i stället *Nationaltemplarorden, Förbund för Folklig Kultur*. Men tillägget signalerade ändå den kraftigt förändrade ideologiska kursen.

Förslaget från ordensrådet skulle bli föremål för många kommentarer, framför allt i *Templarkuriren*, men också i andra organ även utanför nykterhetsrörelsen. Tyvärr finns det inte utrymme inom ramen för denna lilla uppsats, att närmare gå in på hur man utanför NTO uppfattade förslaget, men det var en del förvånade ögonbryn som höjdes och också en del kraftiga applåder. Retoriken, som tidigare sagts, var ju tidsbunden och orden ”folk” och ”folklig” hade ju annekterats av både sovjetkommunister och nazister som berövat orden på sitt innehåll. Men ingen gjorde på allvar några jämförelser.

Under hela våren diskuterades så förslaget och reservationerna i *Templarkuriren*. Debatten var livlig och tonläget en smula högt. Parallellt med diskussionen om ordensrådets förslag skrev tidningen denna vår mycket om det oroliga världsläget och tog kraftfull ställning mot

Hitlers Tyskland och Mussolinis Italien. På ledarplats användes påfallande ofta signalorden ”trots allt”.

Folklig Kultur

I månadsskiftet mars/april kom så vårnumret av *Folklig kultur – tidning för ideella och sociala strävanden*. Detta var nummer 1. Numreringen har gjort mig lite förbryllad, eftersom det talas i TK om tidigare nummer av FK, som ingått som bilaga i Templarkuriren. Men jag tolkar det som att detta var det första självständiga numret. Att det kom nu, före riksmötet där effektiviseringsförslaget skulle behandlas, är naturligtvis del av den mångåriga strategi, som Elgeskog haft för sin omvandling av NTO (och innan dess NGTO). Den artikel som toppade ”ettan” var naturligtvis av Elgeskog och hade rubriken: *Bildningens väg*. Det är en recension av Carl Cederblads bok med detta namn. Även om Elgeskog har en del invändningar, råder det ingen tvekan om att han ansluter sig till Cederblads patos för att det är genom den enskilda människans bildningsväg som samhället och människans villkor förbättras.

Det som i tidens i tidens fullbordan blev avgörande, var utan tvekan människans *inre* överlägsenhet – låt oss säga det redan nu: hennes *bildning*. Och sedan hela vägen har varje steg framåt helt och hållet bestämts av den utveckling, som försiggått i människans inre värld.

Det finns egentligen ingen annan väg till mänsklig utveckling än *bildningens väg*. Det gäller för allt: alkoholbrukets avskaffande, en större ekonomisk och social rättvisa, en ökad etisk och estetisk medvetenhet, en skönare, vackrare och mer moraliskt högtstående värld. Instrumentet heter *bildning* eller rättare: *folklig bildning* – inte en bildning för de få privilegierade utan för *hela folket*.

Hur gick det?

Ordensrådets förslag var alltså en av frågorna under NTO:s sjätte riksmöte, på Wendelsberg för första gången. Mötet samlades under 10-13 juli 1933 och under tredje dagens förhandlingar behandlades effektiviseringsförslaget. Debatten startade på eftermiddagen och efter ett uppehåll för en utfärd i skärgården fortsatte den under ett kvälls- och nattplenum, som var beräknat att sluta vid midnatt.

Debatten var oerhört livlig, stundom animerad, och inleddes med att Elgeskog redogjorde för förslaget. Protokollet anger inte hur han presenterade det, men det finns all anledning att anta att han utnyttjade hela sitt register för att påverka ombuden. I den efterföljande debatten (protokollet är, tack och lov!, ett diskussionsprotokoll) demonstreras många, ganska hårda motsättningar och man upptäcker snart att frågan håller på att ”dö”. Det är uppenbarligen inte läge för en så genomgripande reform av NTO:s verksamhet. Elgeskog kämpar tappert, men han får se sig besegrad.

När ordföranden slår klubban i bordet för beslutet är klockan 3 på morgonen och man kunde konstatera att allt är som förut, men ändå inte. Det blev en sammanjämkad

kompromiss åstadkommen av beredningskommittén, där det mesta sattes på framtiden, men att man föredrog att avskaffa gradsystemet med en gång. Det blev ingen namnändring, men det ”andliga” innehållet bevarades i viss mån genom grundsatserna och medlemsförbindelsen (som dock icke såg ut som i ordensrådets förslag, men där den personliga utvecklingen och det personliga ansvaret poängterades).

Även om det till det yttre (sektionerna blev t.ex. inte av) inte hände så mycket, så blev detta riksmöte, och den mångåriga process som föregått detta, ändå ett avstamp för en något annorlunda nykterhetsorganisation. Den särprägel som NTO hade gentemot t.ex. IOGT är i mycket resultatet av denna intensiva breddning av verksamheten med en kraftfull betoning av bildningsarbetet. Under de kommande åren skulle Elgeskog arbeta intensivt för att vidareutveckla NTO som en folklig kulturorganisation, och man kan väl också få lov att säga att han lyckades till stora delar. Folkhögskolan Wendelsberg var naturligtvis i centrum, men också det lokala folkbildningsarbetet, som förvisso skedde inom ramen för NTO:s studieförbund, men var en ouplöslig del av NTO:s övriga arbete.

Slutsatser

Elgeskog var – och är – en omstridd person. Men han var på ett sätt helt unik i den svenska folkbildningens historia. En fullständig beskrivning av hans märkliga gärning saknas fortfarande. Mitt exempel: omdaning av NTO på trettioalet, vill visa på vad jag anser vara det unika med honom. Elgeskog var av samma folkbildargeneration som Oscar Olsson m.fl. Han hade anammat studiecirkeln folkliga pedagogik i likhet med Olsson och utvecklade den i enlighet med sin personlighet. Men han ville något annat, eller i vart fall ville han uttrycka det mer genomgripande och effektivt. Han ville genom vars och ens personliga utveckling förändra världen till det bättre. Instrumentet var ett folkligt bildningsarbete och en folklig rörelse. Bildningsarbetet, hand i hand med en personlig daning, skulle ske inom en folklig kulturrörelse. Det är det nya och unika. NTO och NTO:are färgades starkt av dessa visioner, vilket skapade en speciell sorts organisationskultur, som på ett avgörande sätt skilde NTO från övriga nykterhetssällskap. Så här, när man blickar bakåt, kan man självfallet konstatera att en del i den kulturen hade sina mindre goda sidor, men på en avgörande punkt var det väldigt mycket bättre: bildnings- och kulturarbetet var förenat med den folkliga rörelsen.

Min personliga ståndpunkt är att vi i nykterhetsrörelsen i dag (läs iogt-nto) helt saknar denna förening och det gör oss ytterligt sårbara (trots de medlemsframgångar vi på senaste tid kan glädjas åt). Genom det helt absurda organisatoriska avskiljandet av bildningsarbetet från Orden har vi kommersialiserat vårt bildningsarbete och marginaliserat det i rörelsen. Det kanske var nödvändigt av ekonomiska skäl att skapa NBV, men ideologiskt var det helt fel. Vill man, som Elgeskog, använda bildningsarbetet för att i en folklig kultur- och nykterhetsrörelse skapa bättre skickade medlemmar, som kan arbeta för en bättre, nyktrare, fredligare och rättvisare värld, skall man behålla bildningsinstrumentet inom rörelsen.

Det behövs en ny diskussion om folkbildningsarbetet idag. Den diskussionen behöver föras inom de folkliga rörelserna och ute i samhället (i politiken). Och den skall inriktas på att

återföra folkbildningen till de folkliga rörelser den en gång tillhörde. Det enda försöket till detta under 1900-talet gjordes av Justus Elgeskog. Men den visionen släcktes genom en tilltagande byråkratisering och sammanslagningar (*Folklig Kultur* övergick så småningom, 1936, till att bli organ för de Samverkande Bildningsförbunden och genom detta flöt både tidningen och bildningsarbetet bort i ett "allmännare" töcken). I dag, i vårt "postmoderna" tillstånd, skördar vi frukterna av detta medvetna utsuddande av folkliga, kollektiva rörelser med ett integrerat bildningsarbete i en ökande alienation och stark individualisering.